

dalmat megölni nem lehet címűek. Más arcát mutatja viszont a gyengédséget, szeretetet kifejező *Életré köszöntő*, a *Zsoltár az anyámhoz* vagy a *Szerelmesvers*, amelyek mindegyike a forradalmár legbensőbb, személyes mondandóinak kifejezése. Az emigrációs élet hányattatásai, a magyar irodalmi életből való kényszerű kiszakíttósága megfosztották attól a lehetőségtől, hogy a mozgalom és a mívés lírai költészet igényeit szintézisbe hozza – ez kortársai közül egyedül József Attilának sikerült –, jóllehet késői verseiben, mint például az *Öregek* vagy a *Gyerekkor* címűekben ez a törekvése már jól megfigyelhető.

Komját Irén az életmű gyökereit tárja fel, amikor felvázolja az egyes versek születése mögötti életrajzi vonatkozásokat, beágyazva a kor ideológiai, politikai, társadalmi küzdelmeibe. Azokat a szociológiai indítékokat, okokat tekinti át, amelyek akár közvetlen megjelenési formájukban, azonnali hatásukban, akár korábbi események emlékeként járultak hozzá az egyes versek létrejöttéhez. A szociológiai szempontok alkalmazása szükségszerűen kizárja annak a folyamatnak a bemutatását, ahogyan a külső forrásokból származó élmény az alkotás során esztétikai kifejezőmóddá alakul át – ezt a folyamatot azonban meggyőzően rajzolja meg Sőtér István gondolatokban gazdag, számos új szempontot felvető utószava.

Érdekes kísérlet a Komját Irén könyve, és egyúttal értékes hozzájárulás Komját Aladár költészetének jobb megértéséhez.

Kovács József

Tóth Endre: Oláh Gábor élete. Debrecen 1980. Debrecen megyei városi tanács V.B. Művelődésügyi Oszt. 376 l.

A debreceni Déri Múzeum irodalmi gyűjteményében Oláh Gábor kéziratok hagyatéka mintegy öt folyóméter. 1972-ben sokkal több volt, mint az összes debreceni írótól származó kézirat. Éppen ezért, aki Debrecen irodalmával, irodalomtörténeti emlékeivel akar közelebbről megismerkedni, legokosabb, ha ma is Oláh Gábor kéziratok hagyatékát lapozza át, s ezután naplóját is figyelmesen átolvassa. Ebből ugyanis nemcsak írója élettörténetét, Debrecen fél évszázadának történetét, hanem a debreceni szellem, a „debreceniség” történetét, okait is meg lehet ismerni. Arra is választ kapunk, hogy mi köti mindennél erősebb szállal az itt született írókat a városhoz, s

hogy mi taszítja el őket lélekben vagy valóságban egyre távolabb. A vonzás és a taszítás ellentétében lebegett Gulyás Pál is. Sokkal korábban Ady, alighogy elhagyta véglegesen Debrecen, igaz vádakat fogalmazott meg ellene. De elment Tóth Árpád, Szabó Lőrinc is, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Móricz viszont kisdíák éveit után mindig és mindig visszakívánczolt.

Oláh Gábor mindig el akart szakadni a városból, de sohasem volt erre mersze, képtelen volt debreceni önmagán túllépni. Tulajdonképpen az akarás és képtelenség ellentéte adott neki szellemi tápot, témát és lehetőséget, s ez okozta sorsát, mellőztetését életében és utóéletben.

Tóth Endre éveket töltött el Oláh Gábor kiadott és kéziratok hagyatékának tanulmányozásával, s nagyon valószínű, hogy többször is elolvasta a grafomán mester minden művét. Oláh Gábor ugyanis csak írt és írt a szó legszorosabb értelmében a bolondulásig, az üldöztetési mániáig. Tóth Endre könyve bizonyítja, hogy választott írója minden munkáját alaposan ismeri. Egyik jegyzetében sorra veszi Oláh Gábor kiadatlan, csak a Déri Múzeumban olvasható munkáit. Egy egész írói életműnek is elegendő mű maradt kéziratban. Ugyanakkor szinte megszámlálhatatlanul sok regénye, novellája, elbeszélő költeménye, drámája, verseskötete, költeménye, esszéje, irodalmi tanulmánya jelent meg. S ha e művek tömegét szembeállítjuk az íróról szóló írások, kritikák, posztumusz kiadások gyér számával, megdöbbenünk az aránytalanságon. Oláh Gábor sírkövére nem azt kellett volna írni, hogy élt, hanem azt, hogy írt hatvanegy esztendő. S e fél évszázad írói termésének beérett munkáiról a legjobbak, Ady, Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond és Németh László írtak elismeréssel.

Tóth Endre felmérte az életmű tisztázatlan pontjait, s az írói életrajz kibontása során egyetlen egyszer sem ítél a még nem tárgyalt kérdésekben Oláh Gábor javára. Elfogultsággal tehát semmiképpen nem lehet vádolni. Viszont könyvének épp az a hibája, ami erénye is. Az tudniillik, hogy sem pro sem kontra nem ítélkezik, s ennek következtében a kérdéseire joggal választ váró olvasó nem tudja elhelyezni az írókat a XX. század tarka színpadán. Ki volt Oláh Gábor? Arany kései epigonja, hiszen Tóth Endre könyvéből az is kiderül, hogy Oláh Gábor tudatosan élesztette fel Arany után a verses epikát. Vagy Arany pályátára és konkurrensé volt? Hol jelölhetjük ki helyét Babitshoz, Kosztolányihoz és Móriczhoz viszonyítva? Netán teljesen önálló hangú, saját mondanivalójú író volt, akit a dolgok természete sze-

rint epigonok szoktak követni? Ezekre a kérdésekre Tóth Endre nem ad elegendő választ, idézi viszont épp az említettek Oláh Gáborral kapcsolatos megnyilatkozásait.

A könyv szerkezete világos. A gyermek- és az ifjúkor, az egyetemi évek, a pályakezdő esztendő után íróvá párizsi élményei teszik, s irodalmi útirajzáról (*Keletiek Nyugaton*) egységes máig is a vélemény: ez volt Oláh Gábor első s a mai napig maradandó értékű írása. Párizs után szakad vissza ismét Debrecenbe, s életének következő szakaszait Tóth Endre már az alábbi évek szerint szabdalja fejezeteire: 1908-tól 1911-ig, 1911-től 1918-ig, 1918-tól 1926-ig, 1927-től 1937-ig, 1938-tól 1942-ig. Az olvasóban joggal merül fel a kérdés, hogy ezek-e Oláh Gábor életének valós szakaszhatárai, hiszen a túlzott önbizalmáról híres író Ady halála után már szinte senkit sem tart magánál értékesebbnek. Oláhnak tehát van egy Ady előtti és Ady utáni korszaka. Ady debreceni és magyarországi kultuszának minden megelőző, kimondott vagy kimondatlan torzsalkodása, hitetlenkedése, gáncsoskodása ellenére Oláh volt első prófétája is. Mi szabta hát meg a debreceni író Ady utáni korszakában az időhatárokat? Az írói életrajzot mindig jelentős alkotások periodizálják. Eszerint az Oláh-életműben három korszak létezett: az első párizsi útjáig tart, a második Ady haláláig, s a harmadiknak valami illyesféle címet lehetne adni: Debrecen és önmaga irodalmi trónján. Nem ok nélkül választották ki síremlékére *Az én világom* című versének egy szakaszát: „Világomat én megalkottam,/Nappal s csillagokkal rakottan,/Mennyet is húztam sátorul rá / S beültem közepébe úrrá.”

Mindaddig azonban, amíg valaki (talán éppen Tóth Endre) az Oláh-életműről, annak nyelvi, esztétikai, irodalomtörténeti értékeiről nem ír egy könyvet, vitába szállva esetleg az oktalan elmarasztaló ítéletekkel is, addig hiábavaló ábrándnak tűnik az életrajz periodizálása is.

Tóth Endre nemcsak Oláh Gábor munkáit ismeri tökéletesen, hanem a róla szólóakat is. Olyan írásokra is fényt derít, amelyek eddig az Oláh-filológiában ismeretlenek voltak. S mindehhez járul az életrajzíró esszéstílus, amely olvasóját olvasásra készíti. Az írói életrajz, az alapos filológiai munka után joggal várnánk az eddig lehető legteljesebb Oláh-bibliográfiát, a cím- és a névmutatót. Tudjuk, hogy a könyv terjedelme ezáltal jelentősen növekedett volna, az elvégzett munka azonban ezt a többletráfördítést megérdemelte volna.

Oláh tragédiáját, — Komlós Aladárral szólva — hajótörését csak úgy érthetjük meg, ha az alábbiakat számba vesszük:

1. Ady konkurrensként indult, a párharcban azonban alulmaradt. Rákosi Jenő kétségtelenül ügyesen használta fel Oláh Gábor nevét, írásait Ady ellenében. Tudnunk kell azonban azt is, hogy Oláh Gábor később korrigálta Ady javára hibáit.

2. Már a Holnaposokhoz csatlakoznia kellett volna, a Nyugat hívásának visszautasítása viszont végzetes tévedésnek számított.

3. Nem volt a magyar irodalom történetében olyan író, akiben oly nagy gög lett volna, mint éppen Oláh Gáborban volt. Az írói önbizalom azonban benne a civisgöggel párosult. Ennek okát viszont családi és debreceni körülményeiben kell keresnünk.

4. A családból, a kálvinista kollégiumból örökölt puritánsága miatt Kar utcai másfél szobája magányából, Debrecen homokjából képtelen volt kilábalni.

5. Egész egyéniségét, írói fejlődését anyagi léte határozta meg alapvetően. A kollégiumból a szűkösen fizetett évek után, máig sem tisztázott okok miatt kitétek, mint Csokonait, s ezután (régi és hű patrónusa, Kardos Albert, továbbá Benedek János, Kozma Andor és Beöthy Zsolt) révén kapott gimnáziumi katedrát. Számára azonban ez sem volt megoldás. Melyik Oláh Gábor szintű író tanított ekkor középiskolában? A szerkesztőségek voltak ez idő tájt az irodalom otthonai. Oláh Gábor európaisága miatt is megérdemelte volna a debreceni egyetem magyar tanszékét.

6. Tény, ha csak feleannyit írt volna, mint amennyit írt, többre jutott volna. Valamennyi munkájának negyede azonban számottéví irodalmi produktum, de senki nem vállalkozott eddig még arra, hogy ezt a negyedet tökéletesen megismerve objektív mércével értékelje Oláh Gábor irodalmi rangját.

Az írói életrajz tudományos eredményei azzal biztatnak, hogy Tóth Endre mint Oláh legjobb ismerője, a jövőben az életmű történeti-esztétikai értékelése alapján az eddigieknél pontosabban kijelöli majd a Debrecenben rekedt költő, író, drámaíró helyét a XX. század magyar irodalmában.

Kilán István